

Жданько І. А.

СПРИЙНЯТТЯ КЛІМАТИЧНИХ ЯВИЩ ЯК ФАКТОР ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

«Выбравшись из чисто немецкой атмосферы
на славянской родной воздух...»¹.

(З листа М. Лисенка до рідних).

У сучасній музичній культурології актуальною є проблема діалогу культур. У цьому аспекті розглядаємо і специфіку адаптації творчої індивідуальності на тлі іншого культурного та географічного простору. У статті простежено вплив атмосферних явищ на творчу індивідуальність українського композитора Миколи Віталійовича Лисенка, а також особливості його сприйняття клімату і погоди в різних географічних і культурних площинах. Актуальність цього питання зумовлена тим, що порівняння особливостей фізичного стану і ментальності, побутового життя і творчих рефлексій у різних кліматичних, історичних і культурних умовах є важливим для нового осмислення світоглядних концепцій композитора. Це дає можливість більш детально й об'єктивно дослідити творчу біографію М. Лисенка. У цьому аспекті привертають увагу особливості впливу навколишнього середовища на творчу індивідуальність композитора, оскільки це надає змогу простежити за процесом зародження мистецького твору, розкрити його функцію в розвитку художньої культури.

Мета статті – виявити роль кліматичного фактора у світосприйнятті і творчості митця, спираючись на мемуарно-епістолярну спадщину композитора й осіб із його оточення. Саме в першоджерелах проступає специфіка відображення образів клімату і погоди видатним українським композитором-романтиком.

Відповідно до мети визначено такі завдання: проаналізувати епістолярій композитора, виявити фрагменти, присвячені його враженням від погодних та кліматичних феноменів, розкрити їх вплив на творчу особистість М. Лисенка, визначити особливості індивідуальності композитора в контексті загальноромантичних тенденцій, пов'язаних із природними явищами.

Наукова новизна статті полягає в тому, що питання висвітлення клімату і погоди у творчості і світовідчутті М. Лисенка в аспекті культурологічних засад композиторської творчості не досліджувалося.

За основу взято праці філософів, естетиків, культурологів та мистецтвознавців, які досліджували цю проблему на прикладі інших епох, видів мистецтв або творчих біографій. Так, І. Тен у «Філософії мистецтва» розглядає шедевр як явище, закономірно зумовлене впливом географічної місцевості на творчу індивідуальність автора². Значимо, що ця проблема особливо характерна для доби романтизму, коли ставлення до природної сфери набувало філософсько-естетичного, навіть сакрального змісту.

¹ Лист М. В. Лисенка № 9 до рідних від 10 січня 1868 р. (30 грудня 1867 р.) // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анотов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К.: Муз. Україна, 2004. – С. 40.

² Тэн И. Философия искусства. Живопись Италии и Нидерландов. Лекции, читанные в Школе изящных искусств в Париже / И. Тэн. – М.: Изобраз. искусство, 1995. – 160 с.

Позитивістський метод І. Тена застосовують і сучасні дослідники, зокрема С. Тышко, який розглядає вплив кліматичного фактора у житті і творчості М. Глінки¹. Доцільним є і метод культурологічного коментаря, утілений у працях С. Тышка, С. Мамаєва та Г. Куколь². Цей метод допоможе проаналізувати особові джерела композитора, розкрити його романтичне світобачення.

Насамперед виявимо ті загальні ознаки романтизму, які вплинули на сприйняття композитором-романтиком явищ клімату і погоди: за найбуденнішими подіями вбачається прихований психологічний, алегоричний, навіть сакральний підтекст (клімат, сезон, погода тощо); звернення до народної свідомості і фольклору, що сягають глибин культурного пласту окремого етносу, у якому людина повністю залежала від стану природного середовища; віддзеркалення природних умов у свідомості та підсвідомості митця.

Отже, в естетиці романтизму творчий процес тісно переплетений із природними явищами. Митці сприймають будь-яку художню діяльність як органічну складову натури. Наприклад, українській ментальності особливо притаманна любов та пошана до природи³. Не випадково зазначені тенденції яскраво простежуються і в світосприйнятті М. Лисенка. Уважне ставлення до кліматичних і погодних факторів у нього виявилось ще в юнацтві, коли він поїхав навчатися за кордон.

Здобувши музичну освіту в Лейпцизькій консерваторії, М. Лисенко повернувся додому з великим багажем не тільки професійних здобутків, а й вражень, відчуттів та суб'єктивних висновків. За час навчання у композитора сформувалися індивідуальне світобачення та духовні уподобання. У цьому переконують його листи і творча діяльність, у яких розкривається яскрава і досить зріла особистість митця.

Навчаючись у Лейпцигу, М. Лисенко пізнавав світ, порівнюючи українську й німецьку культури, менталітет і, звичайно, кліматичне середовище. У його особових джерелах майже будь-який опис чужини неодмінно супроводжувався порівнянням із Батьківщиною: «Я ужасно вообще доволен, что сия оказия поездки в Прагу совпала с праздниками. Я себя чувствовал почти как дома, выбравшись из чисто немецкой атмосферы на славянский родной воздух», – писав Микола Віталійович рідним⁴. До того ж, саме слово «атмосфера» нерідко трапляється у лексиконі композитора і набуває відразу кількох значень: по-перше, – ментально-емоційне, по-друге, – творче, і по-третє, – власне кліматичне! Звісно, ці три значення майже неможливо розмежувати, адже вони перебувають у постійному взаємозв'язку і характеризуються рівноцінним взаємовпливом. Про це, до речі, і писав І. Тен.

¹ Тышко С. Украинские впечатления Глинки и их влияние на формирование замысла оперы «Руслан и Людмила» / Сергей Тышко // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 13 : Чотири століття опери. Оперні школи XIX–XX ст. – К., 2000. – С. 81–91.

² Тышко С., Мамаев С. Странствия Глинки. Комментарий к «Запискам»: [в 3 ч.] / С. В. Тышко, С. Г. Мамаев. – Ч. 1 : Украина. – К. : Задруга, 2000. – 221 с.; Ч. 2 : Глинка в Германии, или Апология романтического сознания. – К. : Задруга, 2002. – 510 с.; Тышко С., Куколь Г. Странствия Глинки. Комментарий к «Запискам» : в 3 ч. – Ч. 3 : Путешествие на Пиренеи, или испанские арабески / С. В. Тышко, Г. В. Куколь. – К., 2011. – 544 с.

³ Детальніше про особливості українського романтизму див. праці Л. Корній, присвячені парадигмам українського романтизму та його певним тенденціям: Корній Л. П. Микола Лисенко як творець української національної моделі романтичного стилю / Корній Л. П. // Часопис Національної музичної Академії України імені П. І. Чайковського. – 2012. – № 2 (15). – С. 11–19; Корній Л., Сюта Б. Історія української музичної культури : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / Лідія Корній, Богдан Сюта ; До 100-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, 2011. – 736 с. : іл.

⁴ Лист М. В. Лисенка № 9 до рідних від 10 січня 1868 р. (30 грудня 1867 р.) // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анотов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 40.

Про творчу атмосферу, яка оточувала М. Лисенка в Лейпцизькій консерваторії, написано досить багато¹. Мистецтвознавці відзначають, що навчання в Німеччині стало для М. Лисенка великим професійним поштовхом, а засвоєні європейські музичні традиції ювелірною оправою оповили діамант української національної музичної мови. Однак не розкрито впливу далекого, чужого клімату на формування творчих рефлексій композитора. Хоча яскраво виражена ностальгія М. Лисенка за Батьківщиною, викликана зокрема й незвичним кліматом, не могла не вплинути на формування в його музиці підкреслено рідного, викоханого образу української природи.

М. Лисенко досить вразливо сприймав різні метеоумови Німеччини й України, нарікав на незвичний і чужий для нього простір. Про свої переживання з цього приводу він найчастіше докладно писав своїм рідним: «Гнуснее погоды, как немецкая осень и начало зимы этого года, самое пылкое воображение <...> не может себе вообразить. Это ни с чем не сравнимый полусвет, полусумерки и целый день, постоянное грязно-облачное небо, мелкий морозящий дождь, несущий с собою болезненную сырость, грязь на улицах»². А далі ще яскравіше: «Сильнейшие, срывающие шляпы с головы, ветры, – все это в продолжение 2½ месяцев до того внушает отвращение ко всему, даже возвращающемуся в этой ненавистной атмосфере, что если бы не высшая цель, а так любопытство, фланерство, шлянье по чужим краям загнало меня сюда, то я бы с проклятием и самым мрачным расположением духа тот час бы кинул эту страну»³. У цьому уривку з листа виразно проступають індивідуальні уподобання композитора щодо кліматичних факторів: відраза до сірої, тьмяної, «нецікавої» погоди, яку він характеризує красномовними епітетами. Велику роль у такому сприйнятті відіграло те, що все це було чужим, досі не відомим композитору. Можливо, якби такі погодні умови були в Україні, М. Лисенко сприймав би їх значно легше. Він вказує на залежність свого емоційного настрою від атмосфери, яка видавалася йому досить гнітючою.

До речі, М. Лисенко не самотній у своїх уподобаннях. Більшість слов'янських митців-романтиків так само сприймали погоду. Наприклад, Ф. Шопен, П. Чайковський нарікали на «сірі» погодні умови, і навіть втрачали від цього позитивний емоційний стан і творче натхнення: «Было сыро, ветрено, хмуро, – но дождя не дождались. Утром с величайшим усилением работал», – пише П. Чайковський⁴.

Очевидно, таке ставлення до характерних погодних умов є не стільки індивідуально-суб'єктивним, скільки загальноестетичним явищем, гармонійно вписаним у контекст романтизму. Тобто таке світосприйняття М. Лисенка могло бути зумовленим і впливом сучасної йому культурної доби.

Звичайно, і в епохи, які передували романтизму, і в наш час такі некомфортні метеоумови мало в кого викликають піднесення. Однак саме у досліджуваній культурі такі природні явища є суттєвим чинником творчого процесу митців і формування образної сфери мистецтва.

¹ Гнатюк Л. А. Микола Лисенко і Лейпцизька консерваторія / Гнатюк Л. А. // Часопис Національної музичної Академії України імені П. І. Чайковського : наук. журн. – 2012. – № 2 (15). – С. 19–34; Мірошниченко С. Лейпцизький зошит М. В. Лисенка / С. В. Мірошниченко // Українське музикознавство. – Вип. 27. – К., 1992. – С. 91–105.

² Лист М. В. Лисенка № 9 до рідних від 10 січня 1868 р. (30 грудня 1867 р.) // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анотов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 37.

³ Там само.

⁴ Чайковский П. И. Дневники / П. И. Чайковский. – М. : Наш дом – L'Agé d'Homme ; Екатеринбург : У-Фактория, 2000. – С. 18.

Епістолярій М. Лисенка переконує, що «чужий», німецький клімат впливав і на його фізичний стан, і на творчу працездатність, настрої, натхнення тощо. Ось що він писав з цього приводу: «Через увесь оцей час я слабував та й тепера ось ледве пером веду, бо шпига в ухо, певно, від остуди серед цієї гнилої німецької осені»¹. До речі, цей фактор також є суто романтичним, адже митці, які належали до цього напрямку, найчастіше пояснювали свої погані самопочуття і настрої несприятливими погодними умовами (про що неодноразово згадується в їх особових джерелах)². Таким чином, погода безпосередньо впливає на фізичний і духовний стан композитора, значною мірою і на його творчу діяльність.

Особливо цікавим є ставлення М. Лисенка до зміни пір року в Лейпцигу. Він детально описує в листах сезонні особливості німецького клімату, оцінюючи його зі свого погляду. Уперше приїхавши до Лейпцига восени, композитор відразу відчув вплив досить непривітного клімату: «А тут, представьте, такие холода, что вчера падал немного снег и весь день был ужасно холодный<...> У немцев все носы покраснели, тільки сичать», – писав композитор рідним 14/26 вересня 1867 року³. Зрозуміло, що після м'якої, помірної української погоди це було суттєвим стресовим фактором. З часом М. Лисенко неодноразово нарікатиме на осінь у Лейпцигу: «Тут осень така паскудна, сырая, холодная и мелкий дождь день у день. Я купил собі й калоші, й зонтик і у теплому усьому хожу»⁴.

Ставлення до німецької зими у М. Лисенка було суперечливим. Його дуже нерувувала різка зміна погоди, навіть ставлення німців до неї. «Не менее красиво здесь начало нынешней зимы. Вот, думаю я себе, судя по первым 3-м дням, в продолжение которых непрерывно шёл снег и морозец прошибал, началась благодатная ровная зима, вроде нашей. Знай себе топи, грейся да благодари бога за такую погоду. А что ровный, сухой холод перенести, ведь это нам не в диковину. Немцы за голову хватались, что такой холод и ещё потому, что почему-то у них подошвы щечочет смерзшийся снег под ногами (таких курьёзов я никогда не слыхал). Уверяли и клялись, что на дворе 14° (!!!) морозу, когда его было всего 8°, но тем не менее приветливо встречали зиму. Снегу действительно нападало много»⁵. З цього уривка постає тип метеоумов, які задовольняли М. Лисенка. Спочатку йому було приємно, що погода в Україні і Німеччині подібна. Та надалі настрої композитора різко змінився: «Но по прошествии этих благодатных 3 дней повернул южный ветер и почти мигом, в день растаявший снег превратился в непроходимую грязь. Дождь стал лить как из ведра, через каждые 1/2 часа, – опять то же свинцовое небо, та же сырость, та же гадость. Затем опять было припорошило снежку вчера, был отличный зимний солнечный день с ясным небом, чистым морозным воздухом. Сегодня отчаянный ветер. Дождь, как ливень, а после обеда солнце во все лопатки, – ну что за климат? Есть ли терпение! А немчики действительно попривыкали к этой отчаянной погоде и щеголяют в одних

¹ Лист М. В. Лисенка № 36 до рідних від 24 жовтня 1869 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 84.

² Це питання розглянуто у таких статтях автора: Жданько І. А. «То в жар, то в холод» (об особенностях отношения композиторов-романтиков к климату) / Ирина Жданько // Київське музикознавство. – Вип. 35 : Світова та вітчизняна музична культура: стилі, школи, персоналії. – К., 2010. – С. 289–296; Жданько І. А. Как погода становится явлением художественной культуры (роль климатических факторов в творческой биографии композиторов-романтиков) / Ирина Жданько // Київське музикознавство. – Вип. 31 : Історія музики: стилі, школи, персоналії. – К., 2010. – С. 71–78.

³ Лист М. В. Лисенка № 4 до рідних від 14/26 вересня 1867 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 22.

⁴ Лист М. В. Лисенка № 5 до рідних від 7 жовтня (25 вересня) 1867 р. // Там само. – С. 29.

⁵ Лист М. В. Лисенка № 8 до рідних від 15 (3) грудня 1867 р. // Там само. – С. 37.

сюртучках буквально, уверяя, что echter Deutschfurcht kein Kalte (настоящий немец не боится холоду). Я покупаю себе непременно меховое пальто из выхухоли или другого какого зверя»¹. Отже, відраза композитора до вологої й сірої погоди зумовлена тими незручностями, яких вона завдає. М. Лисенка дратує і непостійність клімату, несприятливо впливаючи на його настрої та самопочуття. Іронічною критикою німців емоційно підкреслюється не тільки кліматична відмінність від батьківщини, а й ментальна. Утім, у подальшому погода стабілізувалася, і духовний стан композитора значно поліпшився.

Весною настрої М. Лисенка залежить від змін у природі. Він щиро радіє теплу, сонячній, яскравій погоді, його пригнічують дощові і похмурі дні. Усе це відбилося у його листах до рідних: «Погода у нас стоит сов сем весняная. Тёплые, солнечные дни, вчера было даже совестно в шубе идти, а сегодня дождь и ветер. Об зиме даже нет и помину»². А через деякий час: «Весна тут мерзённая. Это самое гадкое время: то тепло, то вечный дождь с холодом и сыростью аж до мая, особенно апрель; сами немцы для сравнения худого говорят: *soschlecht, wie April*. (Погано, як у квітні). Даже снег шел, разумеется на 1/2 часа для увеличения грязи»³. Таке ставлення М. Лисенка до весняної погоди, можливо, зумовлене її подібністю до осінньої. І тільки з сонцем і теплом до композитора повернувся справжній весняний настрої.

Але найбільше митець очікував на літо. Він прагнув повернутися на батьківщину, яка даруватиме йому душевний спокій і натхнення. З яким сердечним трепетом він описував свої бажання близьким: «Голубчики мои родные, я и сам жду того лета, как благодати небесной, – я чувствую великую потребность отдохнуть и подышать своим родным южным воздухом»⁴. У цьому уривку яскраво виявляється суто романтичне обожнювання погоди, характерне для світовідчуття інших романтиків – П. Чайковського, Ф. Шопена, Г. Берліоза, Р. Шумана. Наприклад: «Весна, тепло и светло. Утром соблазнился чудесной погодой и все почти время прогулял. Солнце грело и веселило. Что за божественная погода. Занимался очень удачно», – захоплено писав П. Чайковський⁵.

Отже, лейпцизький період життя М. Лисенка збагатив композитора не тільки незамінним досвідом, знанням і сталим світосприйняттям, а й незабутніми враженнями від незвичних для нього умов. Цей час став відправним для подальшого розвитку М. Лисенка не лише як професіонального композитора, а і як особистості, творчої індивідуальності.

Щодо німецького клімату, тут наведемо цікавий факт. Коли вже на схилі літ композитор поїхав до Німеччини в Бад Наухайм, відомий курорт, то знайшов там комфортне для себе середовище. Особливо до вподоби М. Лисенку був клімат, ідеальний для його фізичного й емоційного стану: «Правда, і клімат там чудовий: рівний, теплий, дощів небагато і недовго, і природа розкішна <...>», – писав він доньці⁶.

Повернувшись із Лейпцига до Києва, М. Лисенко насолоджувався рідним українським кліматом і красою природи, особливо чистим повітрям, з якого він ніби

¹ Лист М. В. Лисенка № 8 до рідних від 15 (3) грудня 1867 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анот. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 37.

² Лист М. В. Лисенка № 13 до рідних від 1 березня 1868 р. // Там само. – С. 49.

³ Лист М. В. Лисенка № 14 до рідних від 28/16 березня 1868 р. // Там само. – С. 51–52.

⁴ Лист М. В. Лисенка № 11 до рідних від 18/6 січня 1868 р. // Там само. – С. 43.

⁵ Чайковский П. И. Дневники / П. И. Чайковский. – М. : Наш дом – L'Agé d'Homme ; Екатеринбург : У-Фактория, 2000. – С. 41.

⁶ Лист М. В. Лисенка № 546 до К. М. Масляникової від 30 липня 1912 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анот. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 477.

черпав життєві сили, настрої і натхнення: «<...> Мы выходим из кареты, дышим этим свежим, каменным воздухом, которого, кажется, страшную массу можно проглотить, так он мягок и в то же время здоровый, прохладно-свеж»¹. З цього уривка бачимо, що композитор на собі відчув цілющу силу природи, тому так тонко її сприймав. Він підкреслював благодатний вплив природних та погодних явищ на внутрішній і зовнішній стан і намагався ще більше розкрити себе сонцю і теплу: «Под обаянием и воздуха, и света, и всей красы природы сам вырастаешь, становишься бодрее, веселее и радостнее»².

Цікаво, що інші композитори-романтики також прагнули простору, світла і повітря. Г. Берліоз у своїх листах згадував, що не міг повноцінно працювати і творити в умовах тьмяності і «стислості» природного простору: «Я страдаю от недостатка воздуха и пространства, я не могу даже сочинять!»³. Тому він тікав у гори, шукаючи заспокоєння. Його послання сповнені слів: «изобилие света», «пространство <...> даль», «тишина, солнце»⁴. Отже, на митців-романтиків досить суттєво впливали зовнішні умови, комфортні для творчої діяльності. Та, мабуть, найважливішим є те, що композитори збагачувалися враженнями й емоціями від споглядання природи, а потім втілювали їх в своїх безсмертних творах.

З усіх пір року М. Лисенко особливо вирізняв літо, коли, здавалося, уся природа, за його словами, допомагала та підтримувала у творчих і життєвих починаннях. «Літо в мене найдорожчий час, бо на себе працюю од ранку до смерку, і моя праця мене не втомлює й мало: харч, бачте, добрий, повітря, звісно, селянське, свіже, тривке, моціон теж ретельний, тим от не занудиться й над роботою»⁵. Це ще раз доводить залежність композитора від сприятливих зовнішніх умов, які впливають і на його працездатність, і здоров'я, і настрої. Звичайно, М. Лисенко не помічав і красу навколишньої природи, він милувався яскравими барвами натури, насолоджувався витонченими природними лініями і штрихами, які потім утілював у своїх творах: «Природа расцвела, распустилась – красота. Изжелта-зеленые листочки на деревьях просто тешат душу, лелеют чувства»⁶.

Загалом таке колористичне світосприйняття характерне і для інших композиторів-романтиків, які цінували прекрасну палітру природи і блаженствували від її ароматів, сонячних флюїдів і гри світлотіні. Наприклад, Ф. Шопен сприймав природу як мистецтво, створене наймайстернішим митцем – Богом. «Небо, как бирюза – море, как лазурь – горы, как изумруд – воздух, как на небесах»⁷, – такі епітети характерні для композитора, і тут проступає подібність зі сприйняттям природи М. Лисенком.

З роками проблема сприятливого клімату загострювалася перед М. Лисенком. Давався взнаки вік, і самопочуття композитора все більше залежало від природних умов. У пізніх листах він усе частіше нарікає на неприємні метеоумови, на україн-

¹ Лист М. В. Лисенка № 40 до рідних від 14/26 липня 1873 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 88.

² Лист М. В. Лисенка № 266 до О. Л. Самойлович від 1 травня 1898 р. // Там само. – С. 275.

³ Письмо Г. Берлиоза к Ж. Бурке от 14 сентября 1843 г. // Берлиоз Г. Избранные письма : в 2 кн. / Г. Берлиоз ; сост., пер., комент. В. Александровой, Е. Бронфин. – Кн. 1: 1819–1852. – Л. : Музыка, 1981. – С. 119.

⁴ Там само.

⁵ Лист М. В. Лисенка № 68 до М. П. і Л. М. Драгоманових від 20 жовтня 1877 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 122.

⁶ Лист М. В. Лисенка № 266 до О. Л. Самойлович від 1 травня 1868 р. // Там само. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 275.

⁷ Письмо Ф. Шопена № 282 к Ю. Фонтане от 15 ноября 1838 г. // Шопен Ф. Письма : в 2 т. – Т. 1 / Ф. Шопен ; сост., предисл., хронограф и комент. Г. С. Кухарского. – 3-е изд. – М. : Музыка, 1982. – С. 363.

ський клімат, яким раніше захоплювався. «Що ж це у нас за країна така льодова, холодна, що сніг укриває землю на $\frac{1}{4}$ аршина. У нас, правда, першого дня з ночі падав дощ, та ще й холодний, з вітром, так що мені у Інститут йїхати було дуже неприязно¹. Але що далі на вечір виявилось сонечко, а вже з другого дня свят сонешні теплі дні такі любі, що роскіш. З рана, з 10 г. тепломір стоїть на 10° и до 20–22 доходить у день. Чудова погода!», – писав він до рідних².

Варто зауважити, що композитора хвилювали нестійність і нестабільність погодних умов. Він яскраво описує свої враження, зображуючи в листах навколишню атмосферу, надаючи навіть найбанальнішому явищу певного художнього змісту. Скільки красномовних епітетів, метафор та алегорій використовує композитор, змальовуючи природу. Саме в цих, на перший погляд, дрібничках виявляється творча натура справжнього митця. До речі, така схильність характерна майже для всіх романтиків. У листах і мемуарах ними вражає тонко і виразно підкреслювалися найменші деталі, з яких складалися барвисті пейзажі. «Тишина, солнце, благоуханный морской ветер, рождающая весна; все это мечта, феерия!..», – писав Г. Берліоз³. М. Глінка так змальовував свої враження: «Природа здесь теперь так восхитительна, что хочется продлить хоть несколькими днями наслаждение любоваться ею»⁴. П. Чайковський, здається, найбільше захоплювався матінкою-природою: «Трудно себе представить более очаровательной погоды. Чудесно спал. Назад ехал и частью шел, восхищаясь изумительной красотой колорита, синим небом, горами, зеленью. Не хочется умирать в такие дни»⁵.

Ці висловлювання переконують, що М. Лисенко був справжнім митцем свого часу і виявляв характерні для романтичного світобачення переконання. Але він був слов'янином, і його ментальність певною мірою відрізнялася від ментальності німецьких чи французьких романтиків. М. Лисенко, Ф. Шопен, П. Чайковський, М. Глінка відрізняються від інших композиторів більшою м'якістю, душевністю, ліричністю і витонченістю світосприйняття, на відміну від більш жорстких, «поривчастих» та пристрасних послідовників «Бурі і натиску». Однак усіх їх об'єднує любов до природи і чуттєве сприйняття її краси як божественного дару.

Таке ставлення до природи не могло не вплинути на творчість композиторів. Можна назвати багато музичних творів, у яких змальовано образи природи: Симфонія № 1 Р. Шумана, за словами автора, «сповнена весняної млості», «Заметіль» Ф. Ліста, не кажучи вже про «Пори року» П. Чайковського.

Різноманітність музичних образів природи у М. Лисенка справді вражає. Здається, уся його творчість пронизана сонцем, просякнута дощами, оповита туманами. Яскраві пори року змінюються мелодичним калейдоскопом. І серед усього цього торжества природи, у гармонії і злагоді з нею постає людина, як в обробках українських пісень («Ох, і повій, повій, буйний вітре», «Туман, туман по долині»), у народних піс-

¹ Здається, що український клімат тепер чимось почав нагадувати німецький!

² Лист М. В. Лисенка № 378 до К. М. Масляникової від 11 квітня 1903 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анотов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К.: Муз. Україна, 2004. – С. 350.

³ Письмо Г. Берлиоза к Ю. Феррану от 26 марта 1832 г. // Берлиоз Г. Избранные письма : в 2 кн. – Кн. 1 : 1819–1852 гг. / Г. Берлиоз ; сост., пер., коммент. В. Александровой, Е. Бронфин. – Л.: Музыка, 1981. – С. 59.

⁴ Письмо М. Глинки к Е. Глинке от 17/29 января 1846 г. // Глинка М. И. Литературное наследие [В 2-х т.]. Т. II. Письма и документы : / М. И. Глинка ; ред. В. М. Богданова-Березовского. – Л.: Госмузиздат, 1953. – С. 340.

⁵ Чайковский П. И. Дневники / П. И. Чайковский. – М.: Изд-во «Наш дом – L' Aged' Homme»; Екатеринбург: Изд-во «У-Фактория», 2000. – С. 54.

нях для хору («Та забіліли сніги», «Ой наступає та чорна хмара»), у «Музиці до “Кобзаря”» Т. Шевченка («За сонцем хмаронька пливе»), у вокальному ансамблі («Ясно сонце в небі сяє»), у творі для музичного театру («Зима й Весна») тощо.

Отже, на основі здійснених спостережень можна дійти висновку, що кліматичні і метеорологічні фактори відгравали суттєву роль у формуванні світовідчуття і творчості Миколи Лисенка. Це відповідало філософсько-естетичним засадам романтизму і підтверджувало певні тенденції у світосприйнятті митців. Крім того, таке небайдуже ставлення М. Лисенка до природи зумовлене особливостями українського менталітету.

Завдяки можливості мандрувати і навчатися за кордоном, М. Лисенко міг не тільки сприймати інші природно-кліматичні умови, а й порівнювати їх з рідним для нього навколишнім середовищем. Із цих вражень композитор черпав творчі ідеї для своєї музики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архімович Л. Б., Гордійчук М. М. М. Лисенко: життя і творчість / Л. Б. Архімович, М. М. Гордійчук. – 3-є вид., доп. й перероб. – К. : Муз. Україна, 1992. – 256 с.
2. Гнатюк Л. А. Микола Лисенко і Лейпцизька консерваторія / Гнатюк Л. А. // Часопис Національної музичної Академії України імені П. І. Чайковського. – 2012. – № 2 (15). – С. 19–34.
3. Жданько І. А. Как погода становится явлением художественной культуры (роль климатических факторов в творческой биографии композиторов-романтиков) / Ирина Жданько // Київське музикознавство. – Вип. 31 : Історія музики: стилі, школи, персоналії. – К., 2010. – С. 71–78.
4. Жданько І. А. «То в жар, то в холод» (об особенностях отношения композиторов-романтиков к климату) / Ирина Жданько // Київське музикознавство. – Вип. 35 : Світова та вітчизняна музична культура: стилі, школи, персоналії. – К., 2010. – С. 289–296.
5. Корній Л. П. Микола Лисенко як творець української національної моделі романтичного стилю / Корній Л. П. // Часопис Національної музичної Академії України імені П. І. Чайковського. – 2012. – № 2 (15). – С. 11–19.
6. Корній Л., Сюта Б. Історія української музичної культури : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / Лідія Корній, Богдан Сюта ; До 100-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, 2011. – 736 с. : іл.
7. Лист М. В. Лисенка № 4 до рідних від 14/26 вересня 1867 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 19–22.
8. Лист М. В. Лисенка № 5 до рідних від 7 жовтня (25 вересня) 1867 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 23–30.
9. Лист М. В. Лисенка № 8 до рідних від 15 (3) грудня 1867 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 34–39.
10. Лист М. В. Лисенка № 9 до рідних від 10 січня 1868 р. (30 грудня 1867 р.) // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 39–42.
11. Лист М. В. Лисенка № 11 до рідних від 18/6 січня 1868 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 42–44.
12. Лист М. В. Лисенка № 13 до рідних від 1 березня 1868 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 47–50.

13. Лист М. В. Лисенка № 14 до рідних від 28/16 березня 1868 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 50–52.
14. Лист М. В. Лисенка № 17 до рідних від 19/7 травня 1868 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 57–59.
15. Лист М. В. Лисенка № 21 до рідних від 21/9 листопада 1868 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 64–65.
16. Лист М. В. Лисенка № 36 до рідних від 24 жовтня 1869 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 84–85.
17. Лист М. В. Лисенка № 40 до рідних від 14/26 липня 1873 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 87–89.
18. Лист М. В. Лисенка № 68 до М. П. і Л. М. Драгоманових від 20 жовтня 1877 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 122–125.
19. Лист М. В. Лисенка № 266 до О. Л. Спмойлович від 1 травня 1868 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 275–276.
20. Лист М. В. Лисенка № 308 до К. М. Масляникової від 10 червня 1900 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 303–304.
21. Лист М. В. Лисенка № 337 до Б. С. Познанського від 1 жовтня 1901 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 322.
22. Лист М. В. Лисенка № 378 до К. М. Масляникової від 11 квітня 1903 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 350–351.
23. Лист М. В. Лисенка № 428 до І. П. Андріанопольської від 1 травня 1908 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 428–430.
24. Лист М. В. Лисенка № 446 до І. П. Андріанопольської від 28 вересня 1906 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 402–405.
25. Лист М. В. Лисенка № 530 від 1 липня 1911 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 462–463.
26. Лист М. В. Лисенка № 546 до К. М. Масляникової від 30 липня 1912 р. // Лисенко М. Листи / [упорядкув., передм., комент., анов. імен. покажчик Р. М. Скорульської]. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 477–478.
27. Людкевич С. Микола Віталійович Лисенко як творець української національної музики // С. П. Людкевич. Дослідження, статті, рецензії, виступи : у 2 т. / упоряд., ред., перекл. і прим. З. Штундер. – Т. 1 : (1879–1939). – Львів : Бінар-2000, 2005. – С. 287–293.
28. Мірошніченко С. Лейпцизький зошит М. В. Лисенка / С. В. Мірошніченко // Українське музикознавство. – Вип. 27. – К., 1992. – С. 91–105.
29. Микола Лисенко у спогадах сучасників : у 2 т. – Т. I / упоряд., передм. та комент. Р. Я. Пилипчука. – К. : Муз. Україна, 2003. – 344 с. : іл.
30. Письмо Г. Берліоза к Ю. Феррану от 26 марта 1832 г. // Берлиоз Г. Избранные письма : в 2 кн. – Кн. 1 : 1819–1852 гг. / Г. Берлиоз ; сост., пер., комент. В. Александровой, Е. Бронфин. – Л. : Музыка, 1981. – С. 58–59.

31. Письмо Г. Берлиоза к Ж. Бурке от 14 сентября 1843 г. // Берлиоз Г. Избранные письма : в 2 кн. / Г. Берлиоз ; сост., пер., коммент. В. Александровой, Е. Бронфин. – Кн. 1 : 1819–1852. – Л. : Музыка, 1981. – С. 119.
32. Письмо М. Глинки к Е. Глинке от 17/29 января 1846 г. // Глинка М. И. Литературное наследие : [в 2 т.]. – Т. 2 : Письма и документы : / М. И. Глинка ; ред. В. М. Богданова-Березовского. – Л. : Госмузиздат, 1953. – С. 339–341.
33. Тышко С., Куколь Г. Странствия Глинки. Комментарий к «Запискам» : в 3 ч. – Ч. 3 : Путешествие на Пиренеи, или испанские арабески / С. В. Тышко, Г. В. Куколь. – К., 2011. – 544 с.
34. Тышко С., Мамаев С. Странствия Глинки. Комментарий к «Запискам» : [в 3 ч.] / С. В. Тышко, С. Г. Мамаев. – Ч. 1 : Украина. – К. : Задруга, 2000. – 221 с.; Ч. 2 : Глинка в Германии, или Апология романтического сознания. – К. : Задруга, 2002. – 510 с.
35. Тышко С. Украинские впечатления Глинки и их влияние на формирование замысла оперы «Руслан и Людмила» / Сергей Тышко // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 13 : Чотири століття опери. Оперні школи ХІХ–ХХ ст. – К., 2000. – С. 81–91.
36. Тэн И. Философия искусства. Живопись Италии и Нидерландов. Лекции, читанные в Школе изящных искусств в Париже / И. Тэн. – М. : Изобраз. искусство, 1995. – 160 с.
37. Чайковский П. И. Дневники / П. И. Чайковский. – М. : Наш дом – L'Age d'Homme ; Екатеринбург : У-Фактория, 2000. – 304 с. : 2 ил.
38. Чижевський Д. Історія української літератури. Від початків до доби реалізму / Дмитро Чижевський. – Нью-Йорк : Укр. Вільна Академія наук у США, 1956. – 512 с.
39. Письмо Ф. Шопена № 282 к Ю. Фонтане от 15 ноября 1838 г. // Шопен Ф. Письма : в. 2 т. – Т. 1 / Ф. Шопен ; сост., предисл., хронограф и комментарии Г. С. Кухарского. – 3-е изд. – М. : Музыка, 1982. – С. 363–364.

Жданыко І. А. Сприйняття кліматичних явищ як фактор творчої біографії Миколи Лисенка. Досліджено творчу біографію і світогляд М. Лисенка крізь призму впливу кліматичних умов Західної Європи та України, розглянуто особливості романтичних тенденцій, пов'язаних із природними факторами, та їх відображення в житті і мистецтві М. Лисенка (у порівнянні з його європейськими та слов'янськими сучасниками).

Ключові слова: клімат, погода, творча біографія, світовідчуття, український романтизм.

Жданыко И. А. Восприятие климатических явлений как фактор творческой биографии Николая Лысенко. Исследуется творческая биография и мировоззрение Н. Лысенко через призму влияния на композитора климатических и погодных условий Западной Европы и Украины. Анализируется специфика романтических тенденций, связанных с природными факторами, и их отражения в жизни и искусстве Лысенко (в сравнении с его европейскими и славянскими современниками).

Ключевые слова: климат, погода, творческая биография, мировоззрение, украинский романтизм.

Zhdanko I. A. Perceptions of Climate Conditions as Mykola Lysenko's Biographical Factor. The purpose of this research is to study M. Lysenko's worldview the his creative biography in the light of the climate and weather conditions in Western Europe and Ukraine, which have played a significant role in the composer's creativity. The specific romantic tendencies related to natural factors as well as their reflection on Lysenko's art and life (in comparison with his European and Slavic contemporaries) are analyzed to prove that composer drew his creative ideas from the feelings inspired by the weather.

Key words: climate, weather, creative biography, worldview, Ukrainian romanticism.